

Relacje świadków, relacje ze świadkami

Anna Klimowicz

Nagrane opowieści byłych więźniarek, mural na ścianie szkoły, a przede wszystkim trwałe relacje nastolatków ze świadkami historii – to wszystko można osiągnąć, jeśli zamiast wymagać recytowania suchych dat i nazwisk, zachęci się licealistów do poznawania historii od jej uczestników. Udalo się to w projekcie IPN „O tym nie można zapomnieć”, dzięki któremu młodzież nawiązała kontakt z byłymi więźniarkami Ravensbrück i łagrów sowieckich.

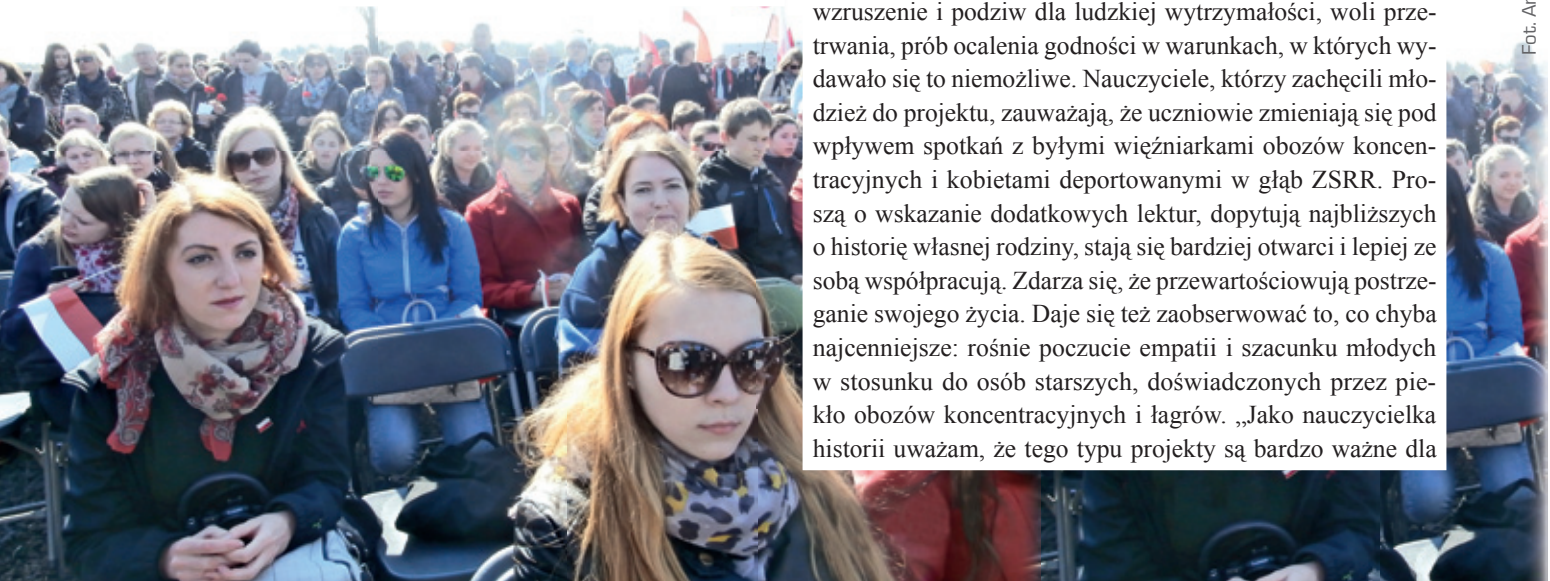
Był marzec 2011 roku. Do Centrum Edukacyjnego IPN im. Janusza Kurtyki „Przystanek Historia” przyszły Hanna Nowakowska, prezes Fundacji na rzecz Kobiet „Ja kobieta”, i Elżbieta Sęczykowska, prezes fundacji Mecenat Sztuki. Zaproponowały zorganizowanie seminarium, podczas którego młodzież szkolna spotkałaby się z byłymi więźniarkami obozu w Ravensbrück. Przekonana, że jednorazowe spotkanie w zasugerowanej przez panie formule nie przyniesie oczekiwanych rezultatów, zaproponowałam, że opracuję opis i harmonogram projektu edukacyjnego, który z pewnością okaże się bardziej efektywny. Opis projektu trafił do szkół ponadgimnazjalnych (wtedy tylko w województwie mazowieckim; od 2013 roku projekt obejmuje całą Polskę) jako oferta dodatkowych zajęć edukacyjnych. Jednocześnie nawiązałam kontakt z Fundacją Polsko-Niemieckie Pojednanie, by odnaleźć dawne więźniarki obozu w Ravensbrück, które byłyby gotowe podzielić się z młodzieżą wspomnieniami.

Na propozycję odpowiedziało jedenastu nauczycieli. Od edukatorów z IPN dostali scenariusze lekcji, które pomogły im znaleźć pomysły na poprowadzenie zajęć. Później, wraz z uczniami, którzy zgłosili się do projektu, wzięli udział w warsztatach przygotowujących do spotkań ze świadkami historii. Ekspertki z różnych dziedzin – historycy, psycholożki, reżyserzy filmów dokumentalnych, muzealnicy – udzielali rozmaitych wskazówek: od tego, jak reagować na skrajne niekiedy emocje, aż po sposób ustawienia kamery. Następnie uczniowie indywidualnie umówili się z byłymi więźniarkami obozów koncentracyjnych i sybiraczkami, by sporządzić notacje, czyli sfilmowane wywiady. Najciekawsze ich fragmenty były prezentowane podczas ogólnopolskiego spotkania finałowego. Zwieńczenie projektu to wspólny – uczestniczek historii, nauczycieli i młodzieży – wyjazd na uroczystości upamiętniające wyzwolenie obozu Ravensbrück i prezentacja zrealizowanego materiału filmowego przed publicznością międzynarodową.

O totalitaryzmie z pierwszej ręki

Dzięki spotkaniom ze świadkami historii uczniowie mogą się dużo dowiedzieć o funkcjonowaniu systemu totalitarnego, zarówno tego w wydaniu niemieckim – opartego na nacjonalizmie i rasizmie, jak i komunistycznego, wywodzącego się z ZSRR – odwołującego się do komunizmu i pojęcia klasy. Uczniowie i nauczyciele, poznając losy poszczególnych kobiet – byłych więźniarek niemieckich obozów koncentracyjnych i radzieckich łagrów w czasie II wojny światowej, dowiadują się o warunkach życia uwięzionych i deportowanych, uczą się wykorzystywać relacje autobiograficzne świadków. Taki sposób pracy pozwala im przejść z abstrakcyjnego poziomu podręcznikowych danych statystycznych do poziomu losów konkretnej jednostki. Ponadto, przy okazji dokumentowania relacji świadków w formie notacji, uczniowie rozwijają umiejętność krytycznego podejścia do źródeł.

Rezultaty projektu to kilkadziesiąt już sfilmowanych wywiadów z kobietami, które doświadczyły okrucieństw II wojny światowej. Opowieści chwytające za gardło, budzące trwogę, wzruszenie i podziw dla ludzkiej wytrzymałości, woli przetrwania, prób ocalenia godności w warunkach, w których wydawało się to niemożliwe. Nauczyciele, którzy zachęcili młodzież do projektu, zauważają, że uczniowie zmieniają się pod wpływem spotkań z byłymi więźniarkami obozów koncentracyjnych i kobietami deportowanymi w głąb ZSRR. Proszą o wskazanie dodatkowych lektur, dopytują najbliższych o historię własnej rodziny, stają się bardziej otwarci i lepiej ze sobą współpracują. Zdarza się, że przewartościowują postrzeganie swojego życia. Daje się też zaobserwować to, co chyba najcenniejsze: rośnie poczucie empatii i szacunku młodych w stosunku do osób starszych, doświadczonych przez piekło obozów koncentracyjnych i łagrów. „Jako nauczycielka historii uważam, że tego typu projekty są bardzo ważne dla

młodzieży, gdyż pozwalają na skonfrontowanie wiedzy książkowej z rzeczywistością; umożliwiają im dotarcie do źródeł i zainteresowanie tematem. [...] Dla młodzieży projekt był niezapomnianą lekcją żywej historii, która uczy tolerancji, wrażliwości i zrozumienia drugiego człowieka” – napisała do nas Albina Rosłanowska, nauczycielka z Gimnazjum z Oddziałami Dwujęzycznymi nr 10 we Wrocławiu. Marcin Gogolewski, nauczyciel historii z Liceum Ogólnokształcącego w Komornicy, podkreśla z kolei, że początkowo dla uczniów z jego szkoły udział w projekcie był w dużej mierze pretekstem do legalnego zerwania się z lekcji, jednak spotkanie ze świadkiem historii coś w nich odmieniło. „Nadal utrzymują kontakt z tymi paniami, poprzez telefony itp. Myślę, że to pokazuje długofalowe skutki projektu, które zostawią ślad i zaprocentują w przyszłości. Odniosłem wrażenie, że ta abstrakcja, jaką były obozy, stała się dla nich bliższa. Wielu uczniów mojej szkoły, nawet niebiorących udziału w projekcie, a na przykład mieszkających we wspólnym pokoju w internacie szkolnym, zaczęło wertować książki i strony internetowe dotyczące Ravensbrück”. Innym przykładem poszukiwania kontaktu z uczestniczkami historii poza realizacją projektu było przedświąteczne spotkanie uczniów warszawskiego Gimnazjum nr 134 z byłymi więźniarkami Ravensbrück w towarzystwie osób zaangażowanych w projekt „O tym nie można zapomnieć”.

Grafiki, mural, teatr

Projekt się wciąż rozrasta. Od roku szkolnego 2013/2014 biorą w nim udział przedstawiciele szkół z całej Polski. Kolejne zespoły zgłaszają własne pomysły. Dzięki zaangażowaniu Doroty Myśliwskiej, nauczycielki historii z LXIII LO im. Lajosa Kossutha w Warszawie, na zewnętrznej ścianie budynku szkoły w kwietniu 2014 roku został odsłonięty mural upamiętniający tragedię więźniarek KL Ravensbrück. Uczniowie tej szkoły regularnie organizują spotkania z byłymi więźniarkami, starając się zainteresować innych ich historią.

1 października 2014 roku – w przededniu 70. rocznicy zakończenia Powstania Warszawskiego – w siedzibie Centrum Edukacyjnego IPN im. Janusza Kurtyki „Przystanek Historia” w Warszawie Bogna i Michał Neumannowie, dzieci byłej więźniarki Ravensbrück Marii Hiszpańskiej-Neumann, przekazali Instytutowi Pamięci Narodowej prace swojej mamy: grafiki obozowe oraz reliefy z cyklu *Zamordowane miasto*. W czasie uroczystości goście obejrzeli kilka fragmentów wspomnień uczestniczek zrywu z 1944 roku, nagranych przez uczniów w ramach projektu. O Powstaniu można było później porozmawiać z jego uczestniczkami, które po upadku walk zostały wywiezione do Ravensbrück.

W 2014 roku Ewa Bednarczyk, polonistka z LXXXIII LO im. Emiliana Konopczyńskiego w Warszawie, usłyszała historię spektaklu *Noc wigilijna*. Tekst sztuki, znajdujący się w zbiorach lubelskiego Muzeum Martyrologii Pod Zegarem, napisała Zofia Pociłowska-Kann w czasie pobytu w obozie. Więźniarki z polskiego baraku po kryjomu wystawiły na jego podstawie przedstawienie w noc wigilijną 1943 roku. Nauczycielka, ani chwili się nie wahając, postanowiła wystawić sztukę z prowadzoną przez siebie grupą teatralną TESPIS. Premiera odbyła się 5 lutego 2015 roku w Centrum Edukacyjnym IPN im. Janusza Kurtyki „Przystanek Historia”. Rok później grupa teatralna potworzyła inscenizację w siedzibie warszawskiego Muzeum Niepodległości. To było kolejne nieplanowane wydarzenie związane z projektem. Oprócz tego w 2015 i 2016 roku wielu uczniów ze szkół biorących udział w projekcie wystartowało w ogólnopolskim konkursie „W kręgu poezji lagrowej więźniarek obozu KL Ravensbrück”.

W tegorocznej edycji projektu, która zakończyła się w maju 2016 roku, zadania zrealizowało 320 uczniów i 50 nauczycieli z 43 szkół w całej Polsce. 🍀

Anna Klimowicz – pracownik Sekcji Edukacji Wydziału Edukacji Historycznej Biura Edukacji Narodowej IPN, koordynatorka projektu „O tym nie można zapomnieć. Spotkania z kobietami, które przeszły piekło obozów i lagrów”